

Pa diasporas pēdām: starptautiskas trimdas kopienu dokumentēšanas struktūras izveide

Džoels Vurls (Joel Wurl)

Minesotas Universitātes Imigrācijas vēstures pētījumu centrs

Iesākumā es vēlētos pateikties šīs konferences organizētājiem ne tikai par man sniegto iespēju piedalīties tajā, bet arī par neparasto sasniegumu, ko šis notikums sniedz. Ir jāapzinās, ka pirms desmit gadiem šāds simpozījs nebūtu varējis notikt. Patiesībā, kad Imigrācijas vēstures pētījumu centrs mēģināja noorganizēt līdzīgu programmu 1996.gadā, to bija iespējams izdarīt tikai ļoti nelielā mērogā.¹ Mēs tolaik atklājām, ka tos arhīvus un pētniekus, kas aktīvi nodarbotos ar Baltijas diasporas dokumentēšanu, varēja saskaitīt uz divu roku pirkstiem. Tai pat laikā mums bija zināms, ka Igaunijā, Latvijā un Lietuvā un arī ārpus Baltijas reģiona ir pieaugoša interese, taču ar tolaik vēl ne tik attīstīto internetu, bija grūti zināt, kas ar ko nodarbojas. Bija grūti noteikt, kas ir galvenie darbinieki šajā sfērā un kā izveidot dzīvotspējīgu sadarbības tīklu.

Patiesībā tolaik bija viena “vieta”, kur vēstures saglabāšanas un interpretācijas interese bija plaši izplatīta un kur audzināšanas un starptautiskās saiknes izaicinājumi jau sen bija pārvarēti. Tā bija pati Diaspora. Šie uzskati bija trimdā dzīvojošo Baltijas kopienu dzīves pamatelementi, un tolaik būtu vajadzējis saistīt topošo “vairākuma” izpētes organizāciju enerģiju ar ilgstoši pārbaudītajiem, dziļi pārliecinātajiem emigrantu sasniegumiem daudzās pasaules valstīs.

No šodienas viedokļa, ja mērķis ir arhīva stāvokļa par ārzemēs dzīvojošajiem baltiešiem uzlabošana, es vēlētos vērst uzmanību uz vienu galveno mācību: principi un paņēmieni, kas mums jāizmanto, ir atrodami paša fenomena, ko mēs grasāmies dokumentēt, uzbūvē. Baltijas diaspora ir ne tikai vēstures sastāvdaļa, kas pelnījusi padziļinātu pētnieku uzmanību, tā arī veido sociālu sistēmu, kas norāda virzienu, kādā mums jāstrādā, lai sasniegtu savu mērķi.

Lai gan daudziem šajā seminārā Otrā pasaules kara bēgļu migrācijas vēsture ir zināma ne sliktāk kā man, es gribētu sniegt nelielu pārskatu, lai stiprinātu manus uzskatus par diasporas infrastruktūru.² Daudzu pēckara laika aspekti vēl joprojām nav pilnībā izprasti, kā piemēram simtu tūkstošu bez mājām un valsts atstātu cilvēku starptautiskā migrācija. Standarta *amerikāņu* vēstures izpratnē 1945.gada vasara ir kā naidīguma izbeigšana un stabilitātes pirmsākums. Taču tajās pasaules daļās, kas klātienē pieredzēja armiju sadursmes, dominēja pavisam citāda realitāte. Šeit militārā konflikta izbeigšana deva vaļu nepieredzēta mēroga sociālu nekārtību un cilvēku pārvietošanas haosam. Eiropā vien no mājām šķirto cilvēku skaits bija satriecošs. Aprēķini ir dažādi un, galvenokārt, aptuveni. Pieņemams liekas kāda vēsturnieka apgalvojums par aptuveni 60 miljoniem cilvēku, kuri bija spiesti pārvietoties konflikta laikā, un aptuveni 20 miljoni no

---

¹ “Baltijas Diasporas pilotprojekts” divu dienu plānošanas simpozījs, ko sponsorējis Minesotas Universitātes Imigrācijas vēstures izpētes centrs un uzņēmusies Starptautiskā izpētes apmaiņas programma (IREX), 1996.gada aprīlis, Mineapolisa, MN

² Detalizētāks izklāsts ir atrodams Joel Wurl, “Documenting Displacement: The Migration of Archival Sources from Post-WWII East European Émigré Groups,” *Archival Science*: 5.izdevums, nr 1, 2005.gada marts, lpp.79-92.

kuriem palika bez mājām kara seku rezultātā.³

Pasaules sabiedrība tajā laikā bija tāda, kas nevēlējās pievērsties tik milzīgas bēgļu krīzes risināšanai. Par galveno šīs problēmas epicentru kļuva okupētās Vācijas zonas, jo aptuveni septiņi miljoni migrantu, kas mūka uz rietumiem no tuvojošās Padomju armijas, satikās ar miljoniem izsūtītu vāciešu un pavisam nelielu skaitu to, kas bija pārdzīvojuši holokaustu. Kļuva arvien skaidrāks, ka milzīgs skaits no šiem izsūtītajiem eiropiešiem nespēj atgriezties vai vienkārši neatgriezīsies mājās.⁴ Otrā pasaules kara sekas bija ne tikai militāra sagrāve, bet arī zemju, ko Padomju armija bija atņēmusi Trešajam reiham, aneksija un kontrole. Bēgļi šajā reģionā visa kara garumā bija pakļauti divpusējam spiedienam no divām kontinenta visspēcīgākajām militārajām varām. Kad konflikta pēdējos mēnešos Padomju divīzijas pārrāva vācu līnijas Ukrainā, Polijā un Baltijas valstīs, daudzi cilvēku zināja, kas sagaida viņu dzimteni un viņus personīgi, ja viņi paliks. Daži no viņiem jau bija pieredzējuši padomju varu pirms vācu iebrukuma un īpaši baidījās no represijām pret vietējiem iedzīvotājiem. Viņi bēga burtiski ložu krusas un sprādzienu vidū no Rīgas, Tallinas, Lvovas un Viļņas. Citi mūka drīz pēc tam, kad nacionālās autonomijas zaudēšana Padomju varai sāka šķist neizbēgama.⁵

Šis, tā sauktais “pēdējais miljons” pretojās piespiedu repatriācijai, ko veica Apvienoto Nāciju Organizācijas atbalsta un rehabilitācijas administrācija un Sabiedroto vadība, kā rezultātā viņiem tika dots ilgtermiņa patvērums.⁶ Dažādās Centrāleiropas vietās tika izveidotas nometnes, lielākā daļa no tām Vācijā. Šo pagaidu “uzturēšanās centru” skaits 1947.gadā pārsniedza 750, kad UNRAA tika aizstāta ar Starptautisko bēgļu organizāciju (IRO), ANO aģentūru, kuras izveide kļuva par instrumentu aukstajā karā starp Austrumu un Rietumu varām. “Nerepatriējamajiem” nometnes kļuva par vairāk nekā vienkārši pagaidu apmešanās vietu. Pirmkārt un galvenokārt tās kalpoja par patvērumu izdzīvošanai. Dažādu tautību un sociālo grupu cilvēki, gan nevainīgi, gan noziedznieki, visi ar zināmu fizisku vai emocionālu trūkumu, sajaucās šajās apmetnēs. Viņiem nebija, kur doties, nebija līdzekļu un nebija nojausmas, kas viņus gaida tālāk.

Taču, mēnešiem pārvēršoties par gadiem, nometnes pakāpeniski pārveidojās par trimdas

---

³Michael R. Marrus, *Unwanted: European Refugees in the Twentieth Century* (New York: Oxford University Press, 1985), 4.lpp

⁴Padziļinātai diskusijai par UNRRA sasniegumiem un neveiksmēm skatiet Marrus, *Unwanted*, lpp.317-24. Arī Haim Genizi *America's Fair Share: The Admission and Resettlement of Displaced Persons, 1945 - 1952* (Detroit: Wayne State University Press, 1993) 22.lpp. atgādina, ka lielākā daļa bēgļu tika repatriēti labprātīgi.

⁵Visplašākā zinātniskā sintēze par bēgļu migrāciju pēc otrā pasaules kara ir Mark Wyman, *DP: Europe's Displaced Persons, 1945 - 1951* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1998; 2nd ed.). Diskusijai par šo migrāciju ietekmējošiem faktoriem, uzsverot atsevišķu tautu pieredzi, skatīt Marrus, *Unwanted*, Anna D. Jaroszynska-Kirchmann, *The Exile Mission: The Polish Political Diaspora and Polish Americans, 1939 - 1956* (Athens, OH: Ohio University Press, 2004), Milda Danys, *DP: Lithuanian Immigration to Canada After the Second World War* (Toronto: Multicultural History Society of Ontario, 1986), un Wsevolod Isajiw, Yury Boshyk, un Roman Senkus, eds., *The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons After World War II* (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1992).

⁶Marrus, *Unwanted*, 316.lpp. ir aprakstītas daudzu bēgļu repatriācijas skarbās sekas, dažkārt arī sodīšana ar nāvi.

kopienų inkubatoriams. Noteicošs faktors šajā kopienų veidošanas procesā bija liela skaita izglītības darbinieku, rakstnieku, mākslinieku, politisko aktīvistu, garīdzniecības un tamlīdzīgu cilvēku klātbūtne. Šeit bija neraksturīgi liela proporcija inteliģentu no Austrumeiropas, kam dzīve mājās būtu bijusi, ja ne neiespējama, tad nepieņemama. Viņi apzinājās, ka izsūtījums un trimda nenozīmēja viņu sociālās produktivitātes beigas, bet gan tieši *uzsvēra* viņu talantu un zinību nozīmi. Tā rezultātā gandrīz katrā nometnē radās pārsteidzošs daudzums iestāžu: skolas – no pamatskolām līdz universitātes līmenim, vairāku reliģiju baznīcas, mūzikas ansambļi un teātra trupas, politiskās partijas un pašpārvaldes iestādes, sporta komandas un skautu organizācijas, un „protams, izdevējdarbības un literārās grupas.”⁷ Dažkārt šīs organizācijas un to darbības bija starpkulturālas, bet galvenokārt tās bija nacionālas. Tomēr tām visām bija arī kopīgs augstākais mērķis – saglabāt to, kam draudēja iznīcība bēgļu mājas zemēs.

Lielākā daļa “pēdējā miljona” galu galā ar IRO un citu starptautisku organizāciju (lielākoties, saistītu ar reliģiju) starpniecību tika pārcelti uz dzīvi citur, galvenokārt, ārpus Eiropas. Šis process notika vairāku gadu garumā, un tā laikā bēgļu kopienų institūciju veidošanas pasākumi bija nobrieduši tiktāl, ka tika pārnesti uz citām valstīm un izveidojās transkontinentālu latviešu, lietuviešu, ukraiņu, igauņu, poļu un citu diasporu kodols.⁸

Ko šie jaunpniecēji deva valstīm, kas viņus uzņēma? Materiālo labumu ziņā bēgļi, kā likums, ir šķirti no lielākās daļas personīgo un komunālo īpašumu. Neliels daudzums lietu nonāca no bēgļu valstīm bēgļu nometnēs, tai skaitā grāmatas un dokumenti. Piemēram, grāmatu trūkums izskaidro drudžaino izdevējdarbību nometnēs, kur simti nacionālās literatūras klasikas darbu tika drukāti uz mimeogrāfijām un citām primitīvām drukas ierīcēm, ko nometnes iedzīvotājiem vai palīdzības darbiniekiem bija izdevies atrast. Viens no stimuliem šādai rīcībai bija nepieciešamība pēc izglītības materiāliem bērniem bēgļu nometnēs, taču galvenais motīvs kultūras paraugu izplatīšanai un nodošanai tālāk bija to rosinošais spēks. Tas atspoguļojās ne tikai pagātnes mantojuma reproducēšanā, bet arī plaši izplatītā jaunas literatūras, žurnālistikas, mūzikas un teātra iestudējumu izveidē, kā arī polemiskajā rakstniecībā, mākslas darbos un citur. Lai gan lielākā daļa trimdinieku radošo darbu pirms 1944.-1945. gada nenonāca nometnēs, liela daļa viņu darbu kopā ar viņiem devās uz viņu jaunajām valstīm.

Austrumeiropiešu trimdinieku pieredze bēgļu nometņu laikā un viņu pārmitināšana joprojām ir salīdzinoši maz izpētīta migrācijas vēstures dimensija. Tajā nevar vainot primāro informācijas avotu trūkumu. ASV un citviet arhīvos uzkrātie dokumenti satur plašu klāstu rakstu, personīgo piezīmju un organizāciju datu.⁹ Šajos avotos atspoguļots trimdas vēstures

---

⁷Wyman, *DP*, Chapter 5, “Camps Become Communities,” 106.-130.lpp.

⁸Bēgļu migrācijas ietekme uz ASV imigrācijas un ārējo politiku ir apspriesta Gil Loescher and John Scanlan, *Calculated Kindness: Refugees and America's Half-Open Door* (New York: The Free Press, 1986), Norman L. Zucker un Naomi Flink Zucker, *The Guarded Gate: The Reality of American Refugee Policy* (New York: Harcourt-Brace-Jovanovich, 1987), Zucker and Zucker, *Desperate Crossings: Seeking Refuge in America* (New York: M.E. Sharpe, Inc., 1996); un Joel Wurl, “From Exiles to Ethnic?: The Post-World War II Diaspora Program at the Immigration History Research Center,” *Spectrum*, 1994, 1.-4.lpp.

⁹Pēckara imigrantu politiskās domas galvenā loma ir pilnībā aprakstīta Jaroszynska-Kirchamann, *The Exile Mission*. Padomju Savienības sabrukuma ietekme uz emigrantu kopienām ir aprakstīta Thaddeus Radzilowski, “With a Whimper, Not a Bang: The Fall of Communism and U.S. Ethnic Groups,” *Spectrum*, 1994, 11.-15.lpp.

nepārtrauktais raksturs. Lielisks piemērs ir lielais skaits laikrakstu un periodisko izdevumu, kas 40tajos un 50tajos gados nodibināti nometņu vietās kā Augsburgā, Belzenē, Berhtesgādenā un Gaislingenē un vēlāk atjaunoti Ņujorkā, Čikāgā, Toronto, Kalamazū, Kennebunkportā un vēl daudz kur citviet. Man vēl nav izdevies redzēt pilnu sarakstu ar nometnēs veidotajiem preses izdevumiem, taču es pats esmu redzējis daudzus desmitus tādu. Uzkrītošs apstākļi no arhivēšanas viedokļa ir sagaidāmās saglabāšanas grūtības, to ražošanā izmantoto pagaidu iekārtu dēļ un piespiedu izplatīšanai. Ņemot vērā nometņu iemītnieku nepiesātināmo apetīti pēc lasāmmateriāla, ir maz šaubu, ka vienīgais šķērslis vēl masveidīgākai izdevējdarbībai nometņu gados bija nepārtrauktais papīra un iekārtu trūkums. Nometņu administrācija un iemītnieki atradās neapskaužamā situācijā jau no pirmsākumiem. Kā piezīmēji kāds vēsturnieks kara pēdējos mēnešos, “šķiet, ka nacistiskā birokrātija paņēmusi visu papīru sev līdzī”.¹⁰ Daži periodiskie izdevumi tika pat publicēti uz lietota papīra un daži bija ar roku rakstīti, tai skaitā skolas grāmatas un citi drukas materiāli.

Nometņu iemītnieku kopienas ne tikai radīja publikācijas, viņi arī uzkrāja rakstveida piezīmes par savu darbību. Neskaitāmu trimdas organizāciju lietas tika izvestas ārpus nometnēm ar atbalsta aģentūru un valdības pārstāvju palīdzību vai arī pašu nometņu iemītnieku spēkiem. Tāpat kā gadījumā ar publikācijām, dokumentu pārvešana sekmēja organizāciju darbības turpināšanu jaunajās apmešanās vietās. Daudzas nometņu gados dibinātas trimdas organizācijas ne tikai atsāka savas aktivitātes, bet arī paplašināja darbības profilu. Izcili piemēri tādām ir Lietuviešu Pasaules Kopiena, Latvijas Labklājības Asociācija (Daugavas Vanagi) un Ukrainas Emigrantu pārstāvniecības centrs Vācijā. Pēc pārcelšanās vēlme apvienoties politikas, kultūras un sociālo interešu grupās pastiprinājās, un dokumentāciju veidojošo iestāžu skaits auga pamatīgi izauga.

ASV šādu organizāciju un to līderu dokumenti ir starp visu vispilnīgākajiem un vislabāk uzglabātajiem visā Amerikas imigrācijas vēsturē, kas ir pašu migrantu aktivitāšu un nodošanās darbam tiešs rezultāts. Imigrantu kopienām diezgan neierastā veidā otrā pasaules kara bēgļu grupas ne tikai uzmanīgi dokumentēja savas iestādes un gaitas, bet arī mēdza dibināt atsevišķas arhīvu glabātuves tikai dažus gadus desmitus pēc to pārvietošanas uz Ameriku. Starp šīm specializēto kolekciju iestādēm īpaši jāizceļ Latviešu Zinību Centrs Kalamazū un Igaunijas ASV Arhīvs Leikvudā, kas abi dibināti 20.gadsimta 60.gados. Abos diezgan īsā laikā uzkrāts iespaidīgs publikāciju, personīgo piezīmju, organizāciju dokumentu, audio-vizuālu materiālu un materiālo kultūras pieminekļu klāsts. Darbu veica galvenokārt nepilna laika darbinieki un/vai kopienu brīvprātīgie. Abās iestādes apzināti pieturējās pie arhīvu izveides, aprakstu un uzglabāšanas fundamentālajiem standartiem, cik vien iespējams pilnīgi izmantojot ierobežotos resursus.

Dažu pēdējo gadu laikā abas iestādes ir noslēgušas līgumu ar Imigrācijas vēstures izpētes centru par lielākās daļas to fondu uzglabāšanu jaunajā Minesotas Universitātes arhīva objektā – Centrālajā glabātuvē. Šie fondi, kas ir iekļauti Imigrācijas vēstures izpētes centra interneta datu bāzē, satur vairāk kā 1000 garuma pēdu dokumentu un ierakstu no Igaunijas Arhīva Leikvudā un aptuveni 250 pēdas materiālu no agrākā Latviešu Zinību Centra. Šie avoti ir piesaistījuši pētnieku uzmanību no dažādām ASV un Eiropas vietām. Ir vēl daudz darba, lai dokumentus apstrādātu

---

¹⁰Danys, *DP*, 59.lpp.

pilnībā, taču, kā zemāk minēts, Imigrācijas vēstures izpētes centrs strādā ciešā sadarbībā ar igauņu un latviešu kopienām ASV, un arī pārstāvji abās valstīs nepārtraukti palīdz pildīt darbaspēka nodrošinājuma misiju.¹¹

Precizitātei, ar kādu pēckara imigrantu grupas pilda arhīva dokumentācijas uzdevumu, ir saikne ar bēgļu nometņu iemītnieku dominējošo uzdevumu – saglabāt nacionālo kultūru trimdā. Šī misijas apziņa bija dziļi iesakņojusies un savstarpēji dalīta bēgļu starpā no pašiem pirmajiem gadiem nometnēs. Tā kalpoja par galveno motivāciju tajā laikā radītajiem un pēc pārcelšanās turpinātajiem izglītības, mākslas, politikas un folkloras sasniegumiem. Viņi savu dzīvi visos iespējamajos veltīja nacionālās identitātes pamatelementu un izteiksmes līdzekļu aizsargāšanai. Daudzi paši bija pieredzējuši ne vienu vien ārzemju kundzību, kas nesa līdzīgu ne tikai tiesību atņemšanu vai nonāvēšanu, bet arī ļaužu dvēseles aizskaršanu - valodā, ticībā, mantojumā.¹² Vēsturnieks Marks Vaimens apkopo šos spaidus un to izcelšanos ar vārdiem: „Karā daudz kas gāja bojā. Tas ir pazudis uz mūžu. Bet daudz kas izdzīvoja. Tas izdzīvoja ļaužu atmiņās, kā arī noputējušajos, apdriskātajos čemodānos, kas nonāca bēgļu nometnēs. Aizsargāt un papildināt šos palikušos fragmentus kļuva par daudzu bēgļu galveno uzdevumu.”¹³

Šajā īsajā pārskatā izceļas vairākas pēckara bēgļu kopienu raksturīgākās īpašības. Protams, vienmēr ir problemātiski ietvert šādas īpašības vispārinātos veidos; dažādas tautības, kas pieredzēja diasporas gaitas, nekādā ziņā nebija monolītas, kā arī atšķirīga bija to mijiedarbība ar valstīm, kurp tās devās.¹⁴ Taču ir zināmas iezīmes, kas ir vairāk vai mazāk universālas un kas dod mums, starptautiskās arhīvu sabiedrības pārstāvjiem, dažus indikatorus, pēc kuriem mēs varētu izveidot apstākļiem atbilstošu darba kārtību šīs konferences rezultātā.

Pirmkārt un, iespējams, visacīmredzamāk, diaspora bija un turpina būt nodevusies kultūras saglabāšanas cēlonim. Kā jau iepriekš minēts, tas notiek daudzos veidos, kā piemēram, arhīvu dibināšana un uzturēšana. Pēckara emigrantiem arhīvu avoti bija kā logs uz viņu pašu pagātni, bez tam tie arī piešķīra dzīvotspēju un izturību cīņā pret kultūras represijām Eiropā un asimilāciju diasporas jaunajā mājvietā. Praktiski to pastāvēšana un attīstība izpaudās bēgļu jauniešu sestdienas skolu izveidē, publikācijās dzimtajā valodā, pretkomunisma, atbrīvošanās politiskajās aktivitātēs, dalībā nacionālajās baznīcās, lingvistikas un citu sfēru izglītības programmu nodibināšanās universitātēs un vēl citās aktivitātēs. Apdraudētām kultūrām arhīvi ir kā vitāls patvērumš bijušajam un esošajam un celtniecības materiāls tam, kas būs nākotnē.

Tiem, kas piedalās šajā konferencē, jau ir zināma arhīvu galvenā nozīme sabiedrībā

---

¹¹ Imigrācijas vēstures izpētes centra interneta datubāze “VITRAGE” ir pieejama: http://www.ihrc.umn.edu/research/vitrage/search_all.htm

¹² Danys, *DP*, 13.lpp. norāda, ka kultūras iznīcināšana nāca ne vien kopā ar Padomju režīmu, bet arī ar nacistisko okupāciju – 40 gadus veidotas lietuviešu valodas vārdnīcas iznīcināšana kopā ar daudziem tautas mūzikas ierakstiem.

¹³ Wyman, *DP*, 157.lpp.

¹⁴ Jaroszynska-Kirchmann, “Epilogue....”

notiekošo funkciju saglabāšanā un atbalstīšanā. Taču mēs diezgan viegli iekrītam rutīnā, risinot dažādas ikdienas problēmas mūsu ar darbaspēku nepietiekami nodrošinātajās iestādēs un aizmirstam, ka mums jāpieskaņojas tām kritiski svarīgajām un organiskajām lomām, ko arhīvi veic kultūras saglabāšanas jomā. Šī faktora izlaišanu no redzesloka trāpīgi raksturo arhivāre Jeanette Bastian: “Sabiedrība bez pierakstiem ir sabiedrība aplenkumā, aizstāvot sevi, savu identitāti un savu vēstures izpratni bez stingra pamata zem kājām.”¹⁵ Šāda veida novērojumi var kalpot un tiem arī jākalpo mums par iedvesmu būt aktīviem un radošiem mūsu darbā.

Reizē ar savu dedzīgo nodošanos kultūras saglabāšanai diasporas kopienas pauda arī nelokāmu pārliecību par vārda brīvības un brīvas informācijas pieejamības nepieciešamību. Šīs pamattiesības un privilēģijas, kas tika izskaustas viņu dzimtenē, kļuva par vērtību trimdā. To ieaudzināšana sabiedrībā notika caur lielu apjomu literatūras, mākslas darbu, intelektuālu pētījumu, izglītības nodarbību u.c. Īsumā, mākslas un humanitāro zinātņu spēks kļuva par trimdas brīvās ideju plūsmas un nepārtrauktās kultūras attīstības un vitalitātes centrālo sastāvdaļu. Jāpiezīmē, ka diasporas kopienas nav bijušas imūnas pret atturīgu reakciju pret jautājumiem par viņu pagātnes dzīvi kara laikā vai saskarsmē ar šaubu pilniem bijušās tēvzemes pārstāvjiem. Taču, kā to pierāda neparasti lielais publicēto un nepublicēto dokumentu apjoms, galvenā vērtību sistēma joprojām ir bijusi vērsta uz atvērtību.

Arhivāriem līdzīgā veidā ir ētisks pienākums nodrošināt bezmaksas un plaša apjoma pieejamu informāciju, kad vien tas iespējams. Arī šajās situācijās ir nepieciešami reti, bet vajadzīgi ierobežojumi, lai respektētu materiāla radītāja sākotnējo mērķi, vai arī lai nodrošinātu, ka nākotnē materiālu varēs izmantot tāpat kā šodien. Taču galvenajam uzvedības vadmotīvam jābūt mums uzticēto avotu lietošanas parocīguma paaugstināšanai. Tas, protams, nozīmē ne tikai lietošanas atļauju, bet arī metožu un rīku nodrošināšanu avotu atklāšanai. Gluži kā diasporas kopienas nenogurstoši veidojušas, publicējušas un demonstrējušas savas radošās un intelektuālās darbības rezultātus, arhīvu iestādēm jābūt neatlaidīgām šo fondu nodošanā tālāk, koncentrējoties uz internetu kā pamatplatformu šim darbam.

Tas vērš uzmanību uz vēl vienu diasporas kopienu raksturīgu iezīmi: viņu paaugstināto apziņu par saziņas nozīmīgumu. Visām migrantu populācijām vēsturiski ir bijusi izteikta tieksme izplatīt laikrakstus, pamfletus, biļetenus un citus publicētus un nosacīti publicētus materiālus, lai saglabātu kontaktu dažkārt ļoti lielā attālumā. Diasporas kopienām noturīgi saziņas kanāli ir kā grupas saliedētības asinsvadi. Atšķirtība no dzimtenes un līdztautiešiem saasināja iespiesto ziņu un vēstuļu, ar ko nometņu iemītnieki dalījās savā starpā, nozīmīgumu. Atsaucoties uz iepriekš minēto, pastāv milzīgs apjoms pierādījumu spītībai, ar kādu bēgļi gatavoja un izplatīja informāciju ne tikai savās nometnēs, bet arī pa pasauli izmētātajās kopienās gadu desmitus pēc pārcelšanās.

Arhivāru un pētnieku darbā komunikācijai ir tikpat liela loma sekmīgam rezultātam. Taču mēs dažkārt spējam būt ārkārtīgi neuzmanīgi pret šo uzdevumu. Internets, neapšaubāmi, mūs nodrošina ar neredzētiem līdzekļiem mūsu saziņas kanālu paplašināšanai, mums nav vairs jāpaļaujas uz informatīviem izdevumiem, zinātniskiem citātiem un mutvārdu vēstījumiem, lai dalītos informācijā par to, kādi arhīvu resursi eksistē un kur tie atrodami. Taču plašsaziņas

---

¹⁵Bastian, *Owning Memory*, 87.lpp.

tradīcijas un mūsu ticība tās nozīmīgumam mūsu misijas izpildē vēl nav nostiprinājušies tik stipri, kā vajadzētu. Simpozija kā šis rezultātā varētu likt pamatus adresātu saraksta serverim, kas būtu pieejams visiem, kas vēlas pievienot papildinājumus par arhīvu fondu datiem un pētījumu progresa ziņojumus. Manuprāt, šādi ar nelielām pūlēm varētu sasniegt augstvērtīgu produktu, kas turpinātu šīs konferences rosināto apmaiņas impulsu.

Diasporas grupu starpā komunikācija ir pieņēmusi arī citus veidolus, ne tikai masveida izplatīšanu, un arī no tā ir kas jānācās. Konkrēti – personīgo kontaktu un mijiedarbības uzturēšana ir bijusi šo kopienu sasaistes pazīme laika gaitā. Kāds zinātnieks nesen piezīmēja: “Katra saruna ar diasporas pārstāvi vienmēr sniedz piemērus, kā var sazināties ar vēstuļu, retu apciemojumu, dāvanu starpniecību vai sniegtot palīdzību citiem, kam tā vajadzīga.” Daudzos gadījumos cilvēki saglabājuši nozīmīgas attiecības tieši šāda “viens pret vienu” kontakta veidā vairākās pasaules valstīs.¹⁶

Arhivāri un pētnieki, protams, to saprot intuitīvi un no pieredzes, bet vai mēs gana neatlaidīgi, meklējot jaunus veidus kolēģu attiecībām un sadarbībai, kas tiešām var uzlabot migrantu kopienu dokumentēšanu? Šāds piegājiens prasa struktūru un resursus, kā arī patiesu partnerības saistību ievērošanu. Viena nozīmīga iespēja šādam kontakta modelim nesen ir radusies līdz ar Hildegardes un Gustavs Mustu absolventu sadraudzības izveidi Igaunų-Amerikāņu studiju programmā un Amerikas Latviešu Asociācijas absolventu sadraudzības izveidi Latviešu-Amerikāņu studiju programmā Imigrācijas vēstures izpētes centra ietvaros. Šīs programmas saņem nozīmīgu atbalstu no Ziemeļamerikas diasporas kopienām, bet ALA sadraudzība – no Latvijas valdības. Tās ir paredzētas ikgadēja materiāla atbalsta sniegšanai igauņu un latviešu migrācijas augstāko kursu studentiem, kas vēlas iestāties Minesotas Universitātē, kur viņiem būtu pieejami Imigrācijas vēstures izpētes centra materiāli.¹⁷ Imigrācijas vēstures izpētes centrs nesen arī sponsorēja stažēšanos cilvēkiem no Latvijas, lai dotu viņiem arhīva pieredzi ar latviešu migrāciju saistītu materiālu kārtošanā un aprakstīšanā, un drīzumā varētu būt gaidāma līdzīga programma igauņu fondiem. Šādas formālas apmaiņas programmas un finansiāli apbalvojumi ir spējīgi pārveidot neoficiālus sakarus pilnas programmas starpniecību un arī spēj veidot mehānismu jaunu zinātnisku talantu audzināšanai, kā arī informācijas pieejamības uzlabošana. Ir vēl daudzas šādas radošas iespējas, kuras var izpētīt un stiprināt mūsu veidojamo tīklu.

Diasporas grupas, neapšaubāmi, veltīja daudz uzmanības organizāciju izveidei. Kā jau iepriekš minēts, liels daudzums politisku, sociālu un reliģisko kopienu radās piespiedu pārvietošanas kontekstā, ar nolūku audzināt sabiedrību un saglabāt kultūras galvenos aspektus ārpus dzimtenes. Kad emigranti izklīda pa dažādām pasaules vietām, šo organizatorisko sistēmu nozīme pieauga vēl vairāk – tām bija jānodrošina sasaiste starp diasporu kopumā. Vai arī mūsu arhivēšanas un izpētes grupai ir vajadzīga līdzīga stabila un ilglaicīga organizācija? Pagaidām es par to neesmu pārliecināts, taču, iespējams, mums šo iespēju vajadzētu paturēt prātā, domājot par to, kas notiks pēc šī simpozija. Bez noteiktiem pamata noteikumiem labi nodomi bieži vien aiziet postā citu darbu spiediena ietekmē.

Noslēgumā, diasporas dominējošā pazīme, ko mums jāatdarina (un mēs to varam), ir viennozīmīgā pārliedība, ka fiziska atšķirtība nespēj traucēt kopībai. Lai gan izvietotas pa

---

¹⁶ Jaroszynska-Kirchman, 231.lpp.

¹⁷ Šīs programmas ir regulāri pieejamas Centra mājas lapā: <http://www.ihrc.umn.edu/>

vairākiem kontinentiem vairāku gadu desmitu garumā, Baltijas un citu Austrumeiropas reģionu diasporas populācijas turpina saglabāt starptautiskas grupas apziņu un identitāti, kam nav nepieciešams atrasties vienā konkrētā ģeogrāfiskā vietā. Šīs kopienas mums ir parādījušas, ka kopīga sistēma un mērķis var tikt sasniegts un izlolots, pat ja atsevišķi segmenti apdzīvo daudzas vietas.

Arhīvu ietekme ir skaidra. Būtisks jautājums, kas vīd šīs konferences gaitā un mūsu organizāciju darbā, ir: kur ir migrantu kopienu arhīvu vieta? Pašas diasporas pieredze mums norāda, ka tas ir neauglīgs un lieks jautājums. Lielākā daļa materiālu neapšaubāmi paliks trimdas grupu mājvietā (bieži arī iekļauti tādās vairākuma glabātuvēs kā Imigrācijas vēstures izpētes centrs, “The Hoover Institution”, vai Kanādas Publiskie arhīvi); daži atgriezīsies emigrantu dzimtenē. Tas atspoguļo cilvēku un diasporas organizāciju jūtas, un tā tam jābūt. Galvenais fakts, kam jāpievērš uzmanība, ir tas, ko diaspora paveikusi, apvienojot atsevišķās tās sastāvdaļas vienā veselumā. Mums jāstiprina mūsu nodošanās kultūras saglabāšanai, kā arī plaši un brīvi pieejamiem avotiem, kas ir mūsu rīcībā; mums jāpaplašina saziņas līdzekļu klāsts gan lielā mērogā, gan personīgajā un starpiestāžu darbā, un mums jāveido struktūras un programmas, kas ļauj mūsu kopīgajai misijai produktīvi virzīties uz priekšu. Īsumā – mums ne tikai jādokumentē diasporas grupu gaitas, bet arī jā*mturēties* līdzīgi tām.